

УДК 811.111'276.2

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ НЕОЛОГІЗМІВ І ОКАЗІОНАЛІЗМІВ (на матеріалі художньої літератури та інтернет-реклами англійської мови)

Оксана Дзюбіна

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Проаналізовано головні критерії розмежування неологізмів від інших типів інновацій, зокрема оказіоналізмів, розглянуто співвідношення понять “оказіоналізм” та “неологізм”. Визначено, що оказіоналізми породжуються цілями висловлень і контекстом, поза яким вони не відтворюються, для них характерні експресивність та номінативна факультативність, створюються для одноразового використання в мовленні.

Ключові слова: неологізм, оказіоналізм, мовна норма, контекст, новотвір, номінація.

Дослідженню неологізмів і оказіоналізмів присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Е. Ханпіра, Н. Фельдман, О. Ликов, В. Лопатін, М. Бакіна, О. Габінська, О. Земська, А. Брагіна, А. Березовенко, І. Дегтяр, А. Ликов, Algeo J., McKean E., Sheidlower J., Sornig K., Fischer R. та ін.). Однак, попри підвищений інтерес до даних понять, в теорії неології ще залишаються невирішенні проблеми. Передусім, зберігається неоднозначність думок щодо визначення понять “неологізм” і “оказіоналізм”.

Деякі лінгвісти розмежовують терміни “неологізм” і “оказіоналізм” та встановлюють критерії диференціації даних понять [1–4]. Так, А. Ликов виділяє такі основні параметри розмежування неологізмів і оказіоналізмів [1, с. 85]:

- час появи слова;
- наявність–відсутність конкретного автора;
- відчуття–невідчуття новизни слова;
- входження–невходження в мову.

Спробуємо розглянути їх у такій же послідовності.

Фактор історичного періоду народження слова є одним з головних у визначенні поняття неологізму. Поняття неологізму в загальнотеоретичному і загальноісторичному плані не має і не може мати абсолютних хронологічних меж або критеріїв: вони відносні, рухливі і встановлюються конкретними завданнями дослідження або навіть контекстом вживання самого терміна “неологізм”. Тому цілком правомірно говорити, наприклад, про неологізми ХХ століття, про неологізми 70-х років ХХ століття. Оказіональне ж слово, будучи безвідносним до історичного періоду, не можна називати неологізмом.

Критерій наявності або відсутності автора, на думку А. Ликова не є суттєвим для визначення неологізму. Оказіоналізм як “персональний” факт мови не може бути

названий неологізмом. Він завжди індивідуальний і в своєму авторстві принципово співвідноситься з конкретною особою – творцем цього оказіоналізму. Авторство неологізмів зруйновано, “розмито” їх принадлежністю до мови. Для оказіоналізма його “авторство” є принциповою умовою його перебування в оказіональному статусі: окказіоналізм не відтворюється, а твориться – з’являється вперше в мові конкретного автора [3, с. 85–89].

Критерій відчуття новизни слова є важливим, але не абсолютним і не обов’язковим для всіх неологізмів. Цей критерій обов’язковий лише для актуальних неологізмів, під якими автор розуміє сучасні неологізми, де живе носій мови, що сприймає неологізм з відчуттям його новизни і свіжості. Неактуальні (відносні) неологізми від моменту своєї появи хронологічно “прив’язані” до конкретних, минулих періодів історії мови. Однак відносні неологізми в свій час були актуальними. Ця обставина є наслідком того, що актуальні неологізми з плинном часу неминуче стають відносними. Оскільки актуальні неологізми з плинном часу стають відносними, то хронологічна точка відліку для визначення неологізму різна. Отже, неологізм безпосередньо належить до загальної низки мовних історичних змін, а тому й сам схильний до цих змін. Ця обставина, яка є однією з принципових умов і ознак самого поняття неологізму, не властива оказіоналізму як особливому мовному факту, виключеного з плину подій історичного часу. Тому оказіоналізм і в цьому випадку не може бути названий неологізмом.

Відносно критерію входження або невходження в мову неологізм і оказіоналізм також абсолютно різні. Неологізми входять в мову, є принадлежністю мови. Оказіоналізми ж – це чисто мовні факти. Неологізм – поняття діахронне, яке прив’язує факт появи нового слова до певного часу. Оказіоналізм же принципово “неісторічний” в тому сенсі, що позбавлений своєї власної “внутрішньої” історії, позбавлений “протяжності” свого реального існування в мові. Отож, будь-який оказіоналізм, незалежно від часу його виникнення, не можна назвати ні неологізмом, ні актуальним словом.

Диференціювати неологізми і оказіоналізми I. Дегтяр пропонує за кількома параметрами [1, с. 63–68]:

- ціленаправленість на соціальне/цілеспрямованість на індивідуальне;
- облігаторність/факультативність;
- принадлежність до системи мови /принадлежність до мовлення;
- нормативність /відхилення від норми.

Цілеспрямована на “соціальне” у неологізмів як мовних новоутворень, зумовлює їх більшу відповідність нормі мови в порівнянні з оказіоналізмами як індивідуальними мовленнєвими новотворами. В основі оказіоналізмів, зазвичай, закладений принцип відсутності рекурентності. Їх “соціальна значущість” часто обмежується лише одним індивідуальним актом комунікації. У процесі комунікації волею індивідуума проводиться поєднання тих мовних елементів, які він вважає відповідними для певного випадку (більш інформативними і експресивними).

Дотримуючись дихотомії Ф. де Сосюра “мова–мовлення”, I. Дігтяр, відповідно до неї, пропонує розмежовувати неологізми й оказіоналізм.

Зробивши аналіз та систематизацію запропонованих параметрів і емпіричного матеріалу, виділяють такі диференціальні ознаки неологізмів і оказіоналізмів:

- соціальна принадлежність / індивідуальна принадлежність;

- узуальност/неузуальність;
- втрата новизни/постійна новизна ;
- нормативність/ненормативність;
- відсутність тісного зв'язку з контекстом/контекстуальна залежність;
- високий ступінь номінативності/високий ступінь експресивності.

Диференціація між неологізмами і оказіоналізмами може бути проведена по лінії соціальної приналежності/індивідуальна приналежність. Соціальна спрямованість неологізмів полягає в тому, що, з'являючись у мові, вони позначають життєво важливі нові поняття, які виникають як результат розвитку науки та техніки, суспільних відносин, нових умов життя, соціально-політичних змін. Призначення неологізмів – обслуговування мовного колективу. Як зазначив В. Звегинцев, в мові може отримати відображення тільки те, що має соціальну значимість [2, с. 303]. Так, бурхливий розвиток комп'ютерної техніки привів до появи в сучасному англомовному суспільстві таких одиниць, як *webpage* – “веб-сторінка”; *spyware* – “шпіонське програмне забезпечення” (передає дані з жорсткого диска комп'ютера користувачеві на іншому комп'ютері). Інтернет термін *webpreneur* позначає “того, хто започатковує бізнес на веб-сайті”; новотвір *celeblog* означає “блог, написаний знаменитістю або ж присвячений конкретній відомій людині”; *cyberfraud* – “комп'ютерне шахрайство”; *cyberchondria* – “кіберхондрія”, манія наявності симптомів певної хвороби; *freeware* – “програми без вихідного коду”, які можна вільно поширювати; *cyberethics* – “кіберетика” – нові морально-етичні норми, які виникають у зв'язку з комп'ютеризацією суспільства; *newsgroup* – “група новин” (сукупність інформаційних повідомлень в інтернеті, що належать до однієї й тієї ж сфери); *bio-computer* – “біо-комп'ютер” пристрій для обчислення на рівні ДНК; *surf* – “переходити з одного сайту на інший”; *cybercop* – “кіберполіцейський”.

У сенсі входження в загальновживану лексику для неологізмів і оказіоналізмів характерна узуальність/неузуальність. Однією з характерних ознак неологізмів є їх узуальність, закріплена у загальному використанні. Неологізми мають соціально-віртуальну установку на входження в розряд загальновживаної лексики. Неологізми – новотвори, які підлягають включенню до словника, оскільки цим фіксується словниковий склад мови в момент складання словника. Оказіоналізми – індивідуальні новоутворення, які використовують тільки одна або декілька осіб, включення до словника не підлягають: вони спотворюють його, створюють, відтак, неправильне уявлення про словниковий склад мови. Оказіоналізми відрізняються від неологізмів ще й тим, що не входять у словниковий склад, а існують і функціонують у маргінальній області. Все-ж буде неправильним розглядати оказіоналізми як неповноцінні слова, навпаки, це слова справжні, і навіть необхідні в певному контексті, які мають характерні структурні ознаки, насиченніші за змістом і емоційним навантаженням, ніж неологізми або загальновживані слова.

Треба зауважити, що іноді можливі випадки переходу комунікативно необхідних оказіоналізмів у словниковий склад. Такий процес можливий у сприятливих внутрішньомовних умовах і за допомогою соціальних чинників. Що важливішим у комунікативному відношенні виявляється те поняття, для якого знадобилося визначення у вигляді нового окремого слова, то швидше і ширше поширюється ця одиниця у спілкуванні. Досить цікавими є випадки входження в лексикографічні словники наступних комп-

лексних субстантивованих оказіональних утворень типу *might - have - been, what's - his - name, what - is - it, you - know - who*. У рідкісних випадках оказіональні одиниці входять у склад синтаксичних побудов фразеологічного вияву (прислів'я, приказки і т. п.), наприклад: “*If “ifs” and “ands were pots and pans there'd be no work for tinkers*” – “якби в роті росли гриби, то б до лісу не ходил”.

Отже, в мові можна спостерігати випадки, коли оказіональні слова набувають постійного характеру, потрапляють у словники одинично, без подачі їх як слів особливої категорії [6, с. 64–73]. Загалом, у процесі утворення оказіоналізмів на передній план висувається індивідуальний момент, а неологізм – соціальний.

Практично важко визначити, коли неологізм втрачає конотацію новизни і стає загальновживаною лексичною одиницею. Очевидно, до тих пір, поки предмет, явище, дія, якість є ще новим. Якщо ж цей предмет, явище входить у життя людини, то й саме слово, що є його найменуванням, перестає бути неологізмом. У сучасній англійській мові такі слова як, наприклад, *browser* – браузер; навігатор; *H-bomb* – термоядерна бомба (воднева бомба); *e-book* – електронна книга; *speakerphone* – гучномовець; *spacecraft* – космічний корабель давно не є неологізмами. Що семантично актуальнішим є неологізм, то ширше й інтенсивніше він втягується в процеси мовної комунікації, то швидше він втрачає свою новизну.

Оказіоналізмам властиві новизна і свіжість незалежно від реального часу їх утворення. Вони не обмежені в часі, завжди зберігають свою новизну і свіжість. Наприклад, оказіоналізми Шекспіра відомі не одне десятиліття, але вони відразу виділяються із загального контексту своєю новизною і незвичністю.

У мові художньої літератури чіткіше проявляється індивідуально – мовна свідомість, яка полягає в прагненні відійти від норм і побудувати “свою мову” [5, с. 303]. Нормативність неологізмів полягає в тому, що їх утворення здійснюється за існуючими в мові словотвірними моделями, у їх відповідності мовній нормі. Ненормативність оказіоналізмів пояснюється відхиленнями від мовної норми, оскільки у їх утворенні, зазвичай, присутній навмисний відступ від нейтрального в мові в цілях певного впливу на читача або співрозмовника. Однак ця ознака не є абсолютною щодо оказіональних утворень, оскільки трапляються оказіональні слова, що не порушують словотвірну норму мови.

Протиставлення між оказіоналізмами і неологізмами можна провести по лінії контекстуальної залежності/відсутності тісного зв’язку з контекстом.

Оказіоналізми відіграють важливу роль в системі мови, створені переважно з метою художньо-стилістичної номінації для функціонування в межах певного контексту. Що незвичніший, несподіваний окказіоналізм, то більше він відчуває потребу у відповідному оточенні. Що має означити, наприклад, оказіональне утворення *Genghis - Khan - at - height - of - evil*? Воно не є одиницею словникового складу сучасної англійської мови, а отже, щоб зрозуміти його значення, необхідно підключити контекст: “*Now - come along, Bridget. I don't want any silliness, “she said in her Genghis - Khan - at - height - of - evil voice*” [10, с. 37]. “*Припини, Бріджет. Не говори дурниці, – відрізала вона голосом розлюченого Чингісхана*”. У цьому випадку комплексне оказіональне утворення *Genghis - Khan - at - height - of - evil* не тільки не здатне творити контекст і бути опорою для конкретного сприйняття і розуміння інших слів, але саме як носій певного значення, є незрозумілим без опори на контекст.

Однак контекстуальна залежність є важливою, але не абсолютною ознакою оказіоналізмів. Наприклад, семантична інтерпретація оказіонального складного слова *woman - child* – інфантильна жінка [9, с. 178]. не призводить до труднощів, воно є цілком зрозумілим без опори на контекст. Такі оказіональні інновації легко можуть вийти з маргінальної області і стати загальноприйнятими в сучасній англійській мові.

Експресивність оказіоналізмів досягається тим, що вони виражають граничну, первозданну конкретність якого-небудь поняття або явища екстрадінгвістичної дійсності. Оказіоналізми повинні за задумом авторів слугувати найвиразнішою характеристикою нової дійсності і нових людей [4, с. 73]. Аналіз матеріалу інтернет-реклами та художньої літератури матеріалу доводить, що оказіоналізми роблять інформацію легшою для запам'ятовування, насищеною, підвищують силу впливу, програмуючи реакцію носія мови на певну інформацію. Наприклад:

“Right”, said Cross , looking at Burrows uneasily. It was a see - what – We’ve - been - talking - about kind of look [11, с. 53];

Once more in that I’m - scolding - myself voice (impossible to believe she will never hear it again after today ; impossible not to believe) he mutters , “It would have been so simple just to ... well , never mind. I love you , sweetheart” [8, с. 237];

“He was one of those large and normally placid men who own a short, nasty temper beneath that placidity, a damaging emotional tornado - in – waiting” [7, с. 69].

Отже, неологізми є лексичні інновації, яким притаманні такі ознаки, як соціальна принадлежність, закріпленість у використанні, здатність до втрати новизни, нормативність, відсутність тісного зв’язку з контекстом, високий ступінь номінативності.

Оказіоналізми – лексичні інновації, яким притаманні індивідуальна принадлежність, закріпленість у використанні, постійна новизна, ненормативність (але не абсолютно), контекстуальна залежність (але не абсолютно), високий ступінь експресивності.

На основі виділених ознак, неологізм ми визначаємо як лексичну одиницю соціального характеру, яку фіксують з часом у словниках, створену за існуючими в мові моделями словотворення або запозичену з іншої мови для позначення нового (раніше невідомого) предмета або явища позамовної дійсності або нове значення у вже існуючого слова, що з’явилася в мові на певному етапі його розвитку. Оказіоналізм трактують як експресивне авторське утворення індивідуального характеру, створене як стандартними, так і нестандартними способами словотворення.

Список використаної літератури

1. Дегтярь, И. Г. Некоторые особенности сложных окказиональных образований “синтаксического типа” / И. Г. Дегтярь // Некоторые вопросы глагольных категорий германских языков: межвуз. сборник науч. трудов. – Пятигорск : Пятигорский гос. педагогический институт иностранных языков, 1986. – С. 63–68.
2. Звегинцев, В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во ЛЕСИ, 2007. – 336 с
3. Лыков, А. Г. Можно ли окказиональное слово называть неологизмом? / А. Г. Лыков // Русский язык в школе. – М., 1972. – № 2. – С. 85–89.
4. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи / С. И. Ожегов. – М. : Высшая школа, 1974. – 352 с.

5. Рождественский, Ю. В. Лекции по общему языкоznанию / Ю. В. Рождественский. – М. : Высшая школа, 1990. – 381 с.
6. Фельдман, Н. И. Окказиональные слова и лексикография / Н. И. Фельдман // Вопросы языкоznания. – М., 1957. – № 4. – С. 64–73.
7. King S. Needful Things / S. King. – London, 2007. – 933 p.
8. King S. Just After Sunset / S. King. – London, 2009. – 526 p.
9. Sheldon S. The Sands of Time / S. Sheldon. – London, Harper Collins Publishers, 1993. – 364 p.
10. Fielding H. Bridget Jones's Diary [Electronic resouce]. – Access mode : <http://www.franklang.ru>
11. French N. Land of the Living [Electronic resouce]. – Access mode : <http://www.englishouse.ru>

*Стаття надійшла до редколегії 11.02.2014
Прийнята до друку 21.02.2014*

**DIFFERENTIAL FEATURES OF NEOLOGISMS
AND OCCASIONAL WORDS
(on basis of belles – lettres and internet advertising
of the english language)**

Oksana Dziubina

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000*

The main criteria of differentiation of neologisms from other types of innovations (i.e. occasional word) are analyzed. The correlation between terms “neologism” and “occasional word” was considered. The article defines that occasional words are coined for use at the moment of speech, exist only in the given context and are meant only to “serve the occasion”; their characteristic features are expressiveness and optional nomination.

Keywords: neologism, occasional word, language norm, context, new formation, nomination.

**ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІ ПРИЗНАКИ
НЕОЛОГІЗМОВ И ОККАЗІОНАЛИЗМОВ
(на матеріале художественної літератури
и мережевої реклами англійського язика)**

Оксана Дзюбина

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000*

Проанализированы основные критерии отличия неологизмов от других типов инноваций, в особенности окказионализмов. рассмотрено соотношение понятий “ок-

казионализм” и “неологизм”. Выявлено, что окказионализмы порождаются целями высказывания и контекстом, вне которого они не воспроизводятся, характеризируются экспрессивностью и номинативной факультативностью, создаются для одноразового использования в речи.

Ключевые слова: неологизм, окказионализм, языковая норма, контекст, новообразование, номинация.